

Винищувальні акції ОУН та УПА на Волині у липні 1943 року

Предметом статті є злочини Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії в період найбільшого їхнього посилення, під час щонайменше 17-місячного (з листопада 1942 по квітень 1944 рр.) процесу безумовного біологічного винищення поляків на Волині.

Складена в тексті інформація являє результат статистичних обчислень та аналізів подій на Волині, представлених у двотомній роботі *Геноцид, скоєний українськими націоналістами на польському населенні Волині* (E. Siemaszko, W. Siemaszko, *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia*, t. 1–2, Warszawa 2000), якої я є співавторкою, разом з батьком, Владиславом Семашком. Робота виникла в результаті багатолітніх досліджень джерельного матеріалу, що враховує близько 2500 позицій.

До антипольських виступів, тобто різного роду актів терору та вбивств, доходило на Волині вже в 1939 р., майже безпосередньо після вибуху Другої світової війни. Проте, після оволодіння совітами Східних кресів Речі Посполитої, вони не могли розвинути в масові акції, бо совітський терор (після короткого періоду свободи, даної українцям для розправи з поляками) стосувався всього населення та всього суспільного життя. Ці виступи, що свідчать про вороже ставлення по відношенню до Польщі і поляків, були початком реалізації планів ОУН щодо побудови самостійної, з'єднаної української держави, «цілісної під національним оглядом», складених в ухвалах під час I Конгресу ОУН у 1929 р. у Відні та на II Великому зборі українських націоналістів у серпні 1939 р. в Римі, отже незадовго до вибуху війни.

Ухвала I Конгресу ОУН у четвертому розділі, озаглавленому «Зовнішня політика», в другому пункті оголошувала: «Цілковите усунення з українських земель всіх „займанців“, що наступить у ході національної революції та створить можливості розвитку української нації в межах власної держави, забезпечить виключно систему власних озброєних військових сил та доцільну союзницьку політику». Зміст цього пункту повторений у трохи іншому формулюванні в третьому пункті п'ятого розділу ухвали Конгресу під заголовком «Військова політика», а саме: «Тільки військова сила, яка спирається на озброєний народ, готовий настирливо й завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від „займанців“». План усунення «займанців», тобто іноплеменників, які, – за оцінкою націоналістичних діячів, – безправно взяли у своє володіння українську землю, виник не під час війни, але 10 років до її вибуху, а його продовження оголошували гасла відозви II Великого збору українських націоналістів, проведеного в Римі: «Україна для українців! Не залишити п'яді української землі в руках ворогів та **іноплеменників!**» [підкреслення – Є.С.]. Українські націоналісти почали виразно повідомляти про необхідність «очищення» України з інших націй на самому початку німецької окупації Східних кресів Речі Посполитої у 1941 р. Тоді-то доходило до вбивання поляків та актів терору, але вбивств на ширший масштаб не було (за винятком убивств євреїв), оскільки націоналісти ще не були до них достатньо організаційно готові.

Підняття «очищувальної акції від расових ворогів» (виразний нацистський акцент) вимагало попередньої розбудови, знищеної під час совітської окупації, організаційної сітки, створення збройних відділів та пропагандистської підготовки українського суспільства. Цим завданням були присвячені 1941–1942 рр.

Усі антипольські виступи до 1942 р., коли розширилися напади на поодиноких осіб та сім'ї польської національності, прямували до геноциду, скоєного в період від

останніх місяців 1942 до 1945 рр.

У лютому 1943 р. на III Конференції ОУН Бандери, отже незадовго до початку великого винищення поляків, було вирішено ліквідувати всіх «займанців», що практично означало винищення поляків, які в той час (після голокосту євреїв у 1942 р.) були найчисленнішою не українською національною групою. Крім того, прийнято, як «найбільш передову», ідею національних держав в етнічних кордонах. Пізніші винищувальні дії, безсумнівно, мали зв'язок з ухвалами цієї конференції.

Збірні вбивства польського населення в лютому 1943 р. започаткувало націоналістичне угруповання Максима Боровця «Тараса Бульби» (так звані бульбівці), вчиняючи цілковите винищення мешканців колонії Паросля Перша (гміна Антонівка Сарненського повіту), тобто близько 150 осіб. Водночас до акції ліквідації поляків вступила частина націоналістів Степана Бандери (так звані бандерівці), які з часом домінували інші націоналістичні групи, стаючи головним виконавцем винищувальних акцій. Посилення нападів наступило в березні 1943 р., – з хвилиною дезертирства членів української поліції з німецької служби до лісових націоналістичних відділів Бандери, пізніше названих УПА. З цього моменту наступила ескалація масових вбивств, які по всій Волині, але з різною інтенсивністю в окремих повітах, тривали весь 1943 р.

У березні 1943 р. найбільше посилення нападів стосувалося Костопільського та Сарненського повітів, а також частини Луцького повіту. У квітні їхнє число значно зросло в Кременецькому повіті. У травні більша хвиля вбивств перекотилася Сарненським, Дубенським та Здолбунівським повітами. У червні найбільше жертв було в Луцькому (у трьох сусідніх гмінах) та Здолбунівському повітах. До кінця серпня цілковитий спокій панував у Любомльському повіті. У Горохівському й Володимир-Волинському повітах, – у порівнянні з іншими, – до липня 1943 р. нападів на поляків було відносно мало.

У липні 1943 р. геноцид охопив майже всю Волинь, за винятком Любомльського повіту. Надзвичайність липневих подій полягала в намаганні здійснити винищення поляків у короткому часі та на великій території. Це вимагало організування показних сил нападаючих, які рекрутувалися з членів ОУН і УПА та українців з-поза організації. По відношенню до цих останніх, ОУН вела інтенсивне усвідомлювання та підготовки. Прибула, крім того, група озброєних діячів ОУН зі Східної Малопольщі.

«Очищувальна акція» відбувалася згідно вже випробуваним у попередніх місяцях принципів та схем. Під час нападів на більші польські місцевості дії відбувалися несподівано та вибиралася пора, коли майже всі знаходилися на території своїх господарств – на світанку, вночі, а тоді, коли мешканці не ночували в хатах – вдень, під час господарських робіт. Застосовувалася також різного роду підступність, метою якої було створення серед поляків враження безпеки, що полегшувало вбивство. Село або колонія оточувалися кордоном озброєних стрільців УПА, завданням яких було стріляти у втікаючих. Інші нападаючі, члени СКВ (Самооборонні кущові відділи) та українці, які формально не належали до націоналістичної формації, обладнані сокирами, ножами, вилами, косами, багнетами, кілками, ломами та іншими інструментами, наприклад молотками до вбивства хазяйських тварин, розходилися по поселенню та жорстоко вбивали людей, яких знайшли в хатах, обійстях та садах.

Конденсат цього жахливого здичавіння ми знаходимо в документі польського підпілля: «У всіх, без винятку, селах, поселеннях і колоніях акцію вбивства поляків українці провели з потворною жорстокістю. Жінок, навіть вагітних, прибивали багнетами до землі, дітей розривали за ноги, інших начиняли на вила та кидали через огорожі, інтелігентів зв'язували колючим дротом і вкидали в криниці, сокирами відрубували руки, ноги, голови, вирізали язика, обрізали вуха й носи, виколупували очі, вирізували статеві органи, розпорювали животи й витягували нутроці, приплодам

розбивали голови, живих дітей вкидали до палаючих будинків. Шал варварства дійшов до того ступеня, що живих людей перерізували пилами, жінкам обрізували груди, інших начиняли на палі або вбивали киями. Багато людей засуджували на смерть, – після вироку, – відрубуючи їм руки й ноги, а щойно потім – голову».

Серед нападаючих поляки розпізнавали знайомих їм українців, у тому навіть жінок та підлітків. У багатьох випадках, з метою удосконалення вбивства більшого числа осіб, людей збиралося в одному місці – у школі, stodoli або користалося з їхньої присутності в костелі. Хати з повбиваними й пораненими підпалювалися. Територія села чи колонії була старанно обшукана, а жертви витягалися з різних криївок. У лісах, на полях і дорогах на втікачів влаштовувалися облави. У південній частині Володимир-Волинського повіту перед ліквідацією польських місцевостей 11–12 липня 1943 р. з метою утруднення втечі було позривано мости й кладки на річках. Вистежування залишків тривало ще багато днів після ліквідації польських селищ.

Поляків, які мешкали в українських селах та колоніях зі змішаним населенням, у польських господарствах, розташованих у відлюдному місці, хуторах, що склалися з декількох польських господарств, вбивали малі групи нападаючих, які діяли зненацька.

Список найважливіших винищувальних акцій, що враховує період їхнього особливого посилення та райони, в яких були проведені в липні 1943 р. при ангажуванні великих сил ОУН і УПА та місцевого українського населення, яке їм масово допомагало, представляє таблиця № 1.

Таблиця № 1. Період та райони посилення масових винищувальних акцій ОУН і УПА в липні 1943 р.

Термін	Повіт	Число вбитих поляків*	Число адміністративних одиниць, охоплених вбивствами*
4–5 липня	Луцький	~550	26
11 липня	Горохівський Володимир-Волинський	247 +? 2288–2289 +?	11 85
12 липня	Горохівський Володимир-Волинський Здолбунівський	1119 +? 429–430 +? 204	27 20 3
13 липня	Горохівський Володимир-Волинський	75 +? 97 +?	3 10
14 липня	Горохівський Володимир-Волинський Кременецький	43 +? 533 +?	6 4
15 липня	Кременецький	121 +?	4
15–16 липня	Горохівський Ковельський	575 +? 316 +?	20 9
16–18 липня	Костопільський Сарненський	538–539 +? 202 +?	25 8
30–31 липня	Сарненський	115 +?	22
Загалом	Волинь	7452–7455 +?	283

* Неповні дані.

У ніч з 4 на 5 липня 1943 р. ОУН і УПА широким перснем вдарили на польські селища та поляків, які проживали в українських селах, розташованих навколо осередку самооборони Пшебраже/Гайове (гміна Тростянець) в Луцькому повіті. З весни 1943 р. в колонії Пшебраже, в побоюванні перед українськими нападами, захищалися поляки з околиці, проте не всі перенеслися до осередку самооборони, частково з приводу недооцінки небезпеки, а частково – важких побутових умов у пшебразькому таборі. Боївки УПА, які з усіх боків рухалися у напрямі Пшебраже, палили забудівлі та вбивали поляків, які ще перебували в своїх господарствах в гмінах Ківерці, Олика, Піддубне, Сильне, Тростянець. Метою акції було «очищення» великої території з поляків та ліквідація сильного осередку самооборони, в якому знаходилося декілька тисяч утікачів. Жертви з селищ навколо Пшебраже були зовсім беззахисні, бо відділи самооборони вели боротьбу виключно на передпіллі оборонної бази. УПА не здобула Пшебраже, але в понад двадцяти спалених і знищених адміністративних одиницях навколо осередку самооборони загинуло близько 550 осіб. Нападів на Пшебраже передували місцеві, ініційовані УПА, спроби «примирливих розмов». До розмов, проте, не дійшло, бо керівництво самооборони розібралося, що УПА планує делегацію втягнути в засідку та винищити.

Підозри, що УПА не задумує вести жодних «примирливих розмов», підтвердилися 8 липня 1943 р. після вбивства в околицях села Кустичі (гміна Турійськ Ковельського повіту) представників Округного представництва Уряду Речі Посполитої на Волині: уповноваженого делегата уряду на Волинь, Зигмунта Румя «Кшиштофа Поремби» та члена конспірації АК, Кшиштофа Маркевича «Чарта», а також їхнього візника, які їхали на раніше підготовлені розмови.

Три дні пізніше, 11 липня 1943 р. (неділя), ОУН і УПА приступили до ліквідації поляків на величезному просторі, що входив до складу Горохівського та Володимир-Волинського повітів. Це була найбільша винищувальна акція, проведена 1943 р. на Волині.

У рапорті АК ми читаємо: «Чотири дні перед акцією [...] у шкільних будинках відбулися спеціальні лекції, на яких говорили про необхідність винищення всіх поляків на Волині. Притому вживалися гасла: „Вирізати ляхів до семи поколінь, не виключаючи цих, які вже не говорять по-польськи”. Агітаторами були люди зі Східної Малопольщі.

Першорядну пропагандистську роль виконувало українське духовенство, яке закликало вбивати поляків: „Доволі вже ляхи паслися на українській землі, виривайте кожного польського пішака з коренями”.

Два дні до одночасного організованого нападу на всі села, в польських обійстях було підкинута, підписані ОУН, листівки польською й українською мовами, які перед лицем спільного ворога, яким були німці й москалі, закликали до об'єднання поляків з українцями. У розмовах з поляками, які вже передчували небезпеку, сусіди-українці їх заспокоювали, щоб вони нічого не побоювалися, тому що ніхто кривди їм не зробить. Часто це були куми, колеги, люди, які говорили з собою по імені. У багатьох випадках вони погрожували, що якби який поляк втік із села, то його господарство піде з димом. Вони повторювали: коли поляк покидає українське село – він ворог українців. Таким чином, до останнього дня українці зберігали видимість солідарності, щоб приспа[ти] чуйність польського населення, а коли дали гасло погрому, на польські хати кидалися найближчі сусіди-українці, вбиваючи поляків, з якими часто проживали в найкращій згоді та дружбі десятки років».

10 липня 1943 р. «увечері були розставлені патрулі по всіх дорогах, кожного притримували та відсилали до хат, кажучи, що не можна з них виходити, бо стрілятимуть. О дев'ятій годині вечора цього ж дня до всіх українських будинків були вислані таємні кур'єри, щоб усі чоловіки, за винятком тих, які мають в сім'ї поляків-

родичів, з'явилися о дванадцятій годині ночі: хто має зброю, то зі зброєю, а хто не має, то з тупим знаряддям, сокирами, косами, вилами і т.п., в обговореному місці. Це було зроблене під виглядом, що має бути пробна мобілізація або напад на найближчу залізничну станцію, або на пограничні німецькі пости. Жінки про те не повинні були знати, бо могли б зрадити таємницю. Польські будинки та польські колонії вже береглися розставленими місцевими селянами й партизанами, щоб протягом усієї ночі ніхто ніде не вирушав з хати. Об одинадцятій годині ночі з лісів приїхали міліціонери, відносно партизани, вони були озброєні з голови до ніг, мали ручну зброю. Після вечері, в позначених будинках зробили збори, на яких оголосили, що, бажаючи мати вільну Україну, в першу чергу слід винищити всіх поляків, бо вони стоять їм на перешкоді, а також мусять відомстити кров своїх братів, яких поляки вбивають у Холмщині. Ця резолюція була ухвалена по всіх селах в одній і тій же порі. Зараз після зібрання, орди селян разом з бандитами подалися до польських будинків і на польські колонії. [...]

О 2 годині 30 хвилин після півночі 11 липня 1943 р. розпочалася різня. Кожну польську хату оточувало не менше 30–50 селян з тупим знаряддям та двох з вогнепальною зброєю. Вони наказували відкрити двері, або, в разі відмови, їх вирубували. Усередину будинків кидали ручні гранати, сокирами рубали людей, кололи вилами, а хто втікав, стріляли в нього з кулеметів. Деякі поранені, перш ніж сконали, мучилися 2 або 3 дні, інші поранені, рештками сил змогли добратися до кордону з Сокальським повітом. [...] Після вбивства, зараз після обіду того ж дня, відбувся грабіж. Селяни з сусідніх сіл приходили й забирали: коні, підводи, одяг, постіль, корови, свині, кури – живий і мертвий інвентар».

У Горохівському повіті були атакованими поляки в гмінах: Хорів, Кисилин, Підбереззя та Свинюхи/Привітне; у Володимир-Волинському повіті в гмінах: Хотячів, Грибовиця, Микуличі, Порицьк/Павлівка та в деяких місцевостях гмін Коритниця й Верба. Того дня поляки були вбиті в щонайменше 96 адміністративних одиницях Горохівського і Володимир-Волинського повітів та в трьох одиницях Ковельського повіту. Загинуло близько 2580 і неуточнене число (+?) осіб, більшість із Володимир-Волинського повіту.

Особливу увагу слід приділити нападам на костели й каплиці, в яких на богослужіннях були зібрані поляки. 11 липня 1943 р. в чотирьох костелах та одній каплиці українці винищили близько 540 осіб. Напади зроблено на один костел у Горохівському повіті (Кисилин), каплицю у Ковельському повіті (Кримне) і три костели у Володимир-Волинському повіті (Хринів, Порицьк, Заболотці), в яких, крім вірних, були вбитими священики (таблиця № 2). Щодо інших нападів на костели в липні, під час яких загинули поляки, не вдалося встановити докладних дат.

Таблиця № 2. Напади ОУН і УПА на костели й каплиці з вірними – липень 1943 р.

Дата	Місцевість	Число жертв
11 липня	Хринів	~150
	Кисилин	~100
	Кримне	~40
	Порицьк	~100
	Заболотці	~150
липень	Вишгородок	~150
	Сокіл	~6
	Жабче (уніатська)	5

«Очищувальна акція» продовжувалася 12 липня. Атакованими були поляки в щонайменше 50 адміністративних одиницях у Горохівському (в ґмінах Кисилин, Підбереззя, Свинюхи/Привітне) та Володимир-Волинському повітах (у ґмінах Хотячів, Микуличі та деяких місцевостях інших ґмін, в яких вбивства проведено 11 липня). Цього дня загинуло близько 1750 та неуточнене число (+?) осіб. Разом, упродовж двох днів, 11 і 12 липня 1943 р., українці вбили близько 4330 і неуточнене число (+?) осіб, а український геноцид на Волині досяг апогею.

Залишки виловлювалися ще 13 й 14 липня, а також пізніше, тому в деяких адміністративних одиницях поляків вбивали протягом декількох днів підряд. У Горохівському і Володимир-Волинському повітах 13 липня загинули щонайменше 172 особи в 13 адміністративних одиницях, а 14 липня – щонайменше 43 особи в 6 адміністративних одиницях.

Вбивства 11 і 12 липня не всюди супроводжувало спалювання обійсть, найімовірніше з приводу браку часу. Після ограбування господарств, їх палили в наступних днях, головне 14 липня, а навіть – наприклад, в ґміні Кисилин – значно пізніше.

Варто звернути увагу на те, що ОУН і УПА вирішили здійснити винищення водночас на такому величезному просторі тому, що в них була досконала орієнтація про цілковиту непідготовку до якої-небудь оборони польського населення.

Поза великим простором двох повітів: Горохівського та Володимир-Волинського, охоплених старанно запланованим і організованим геноцидом, 12 липня 1943 р. у Здолбунівському повіті, отже значно від них віддаленому, зовсім винищено велике польське село Гута Майданська (ґміна Будараж), якому УПА дала раніше письмові (!) гарантії безпеки, та поляків, що проживали в сусідньому українському селі Майдан – разом 203 особи.

Винищення поляків у Горохівському і Володимир-Волинському повітах 11 й 12 липня та вбивство 8 липня делегації Окружного представництва Уряду Речі Посполитої на Волині на розмови з УПА, викликали оборонну реакцію поляків у Ковельському повіті, де 13 липня в селі Засмики (ґміна Любитів) було покликано самооборону, яка дуже швидко перевтілилася в сильне представництво. Темп, в якому створювався цей осередок, викликав негайну реакцію УПА, яка вже декілька днів після його виникнення, домагалася складення зброї та розпуску самооборони, декларуючи нібито мирні наміри, але не перериваючи в той час нападів на поляків. У пізнішому періоді, УПА в рамках ніби примирливих розмов, домагалася підпорядкування собі засмицької самооборони.

У Кременецькому повіті, також віддаленому від Горохівського й Володимир-Волинського, 14 і 15 липня 1943 р. винищено чотири великі скупчення поляків, тобто Колодне та Чайчинці в ґміні Колодне та Бодаки й Манів у ґміні Вишнівець, також позбавлені якої-небудь організованої оборони, а крім того поляків, що проживали в сусідніх місцевостях – разом 654 і неуточнене число (+?) осіб в щонайменше семи місцевостях. Здається, що ОУН і УПА, маючи в той час більші сили на південному заході і, тоді, коли не могли переводити ліквідації поляків у Кременецькому повіті в ширшому масштабі, прагнули принаймні до знищення великих груп поляків, що спільно проживали, перш ніж подумали про якийсь захист або про переселення до безпечніших місць, наприклад, міст або містечок, в яких стояли німецькі відділи.

З такого також приводу могла бути ліквідована згадана Гута Майданська. Знищення більших польських осередків сприяло винищенню поляків, що поодинокі проживали серед українського населення, бо зникало місце, до якого могли втекти.

15 та 16 липня 1943 р. ОУН і УПА атакували поляків в інших частинах Горохівського повіту: в ґмінах Скобелка і Брани, де раніше доходило до нападів лише на поодиноких

осіб, у декількох місцевостях гміни Кисилин, в яких знаходилися поляки, що розраховували, попри ранішні вбивства в околиці, на заспокоєння ситуації, також у сусідніх місцевостях гміни Купичів Ковельського повіту. Всього 15–16 липня загинув 891 і не уточнене число (+?) поляків у щонайменше 29 адміністративних одиницях. Найімовірніше, число жертв було значно вище, бо не є виключене, що в цей сам термін вбивства вчинялися також у сусідній з гміною Брани гміні Берестечко цього самого повіту, де різня відбулася в липні, але докладні дати не встановлені. В обговорюваному районі не було організованої самооборони.

16–18 липня цілковитої поразки зазнав великий осередок самооборони у Костопільському повіті, який охороняв скупчення польських селищ у гмінах Степань та Стидин, навколо двох сіл: Гута Степанська і Вирка, та декілька колоній у сусідній гміні Антонівка у Сарненському повіті. Перебіг нападу був схожий на цей з 4–5 липня на Пшебраже. Бойові загони УПА, які рухалися з усіх боків у напрямі Гути Степанської, ліквідували оточуючі її села, спалюючи й вбиваючи людей, які раніше не перенеслися до Гути Степанської або Вирки та не встигли втекти. Вкінці, Гута, в якій заховалися близько 3 тис. людей, знайшлася в облозі. Після двох днів драматичної боротьби з переважними силами УПА, зібране в ній польське населення, разом з самообороною, евакуювалися до гмін Антонівка і Рафалівка у Сарненському повіті, раніше понісши колосальні втрати. Загинуло 738 і не уточнене число (+?) осіб з 33 адміністративних одиниць, а знищених і спалених було 37 польських сіл, колоній і хуторів.

30 липня 1943 р. наступив черговий масований удар УПА на поляків у скупченню польських селищ у гмінах Антонівка і Володимирець Сарненського повіту, в результаті якого воно було ліквідоване, а знищенню піддалося 27 адміністративних одиниць.

Самооборона, яка знаходилася в шести з атакованих селищ, не була в силі вдержатися і її роль полягала на обмеженні жертв серед зовсім беззахисних людей та полегшенні їм втечі. Польське населення, якому пощастило врятуватися, втекло до залізничних станцій на лінії Ковель–Сарни. У порівнянні з іншими схожими нападами, жертв не було багато – загинуло 115 і не уточнене число (+?) осіб.

Без успіху, натомість, відділи УПА 14 або 27 липня (непевна дата) намагалися ліквідувати колонію Панська Долина (гміна Млинів) у Дубенському повіті, в якій знайшли притулок поляки з близької околиці. Напад УПА, що тривав всю ніч, справною самообороною був відбитий.

31 липня ОУН і УПА підняли другу, також невдалу, спробу знищення скупчення поляків у містечку Пшебраже. Осередок самооборони тоді провів важку боротьбу з переважними силами УПА, завдяки чому декілька тисяч кочуючих у пшебразькому таборі поляків врятувалися.

Липневий геноцид не обмежувався описаними вище великими акціями, проведеними на широких територіях та триваючими від одного до декількох днів, в яких загинуло найбільше осіб. У липні поляків вбивали в усіх, окрім Любомльського, повітах Волині, також в інших, ніж масові акції, термінах. Гинули поляки, які проживали в українських селах, ті, які в різних справах переміщувалися з однієї місцевості до іншої, під час втеч до безпечніших місць, ті, що приїжджали до своїх давніх господарств за продовольством. Докладної дати вбивства частини осіб ми не знаємо, отже не знаємо, чи це жертви з днів масових акцій, чи з інших днів липня, в яких ОУН і УПА користувалися різною нагодою винищити якнайбільше число поляків. Наближені пропорції між числом жертв масових акцій і жертв, пов'язаних з іншими обставинами, зроблені в таблиці № 3. Зі співставлення слідує, що більшість убитих в липні поляків загинули під час добре запланованих і проведених на великій території та в одному часі нападів.

Таблиця № 3. Число поляків, убитих ОУН і УПА на Волині в різних термінах липня 1943 р.*

Періоди особливого посилення геноциду 4–5, 11–18, 30–31 липня	В інші визначені дні липня	В невизначені дні липня	Загалом у липні
7452–7455 +?	1176–1177 +?	1845–1895 +?	10 473–10 527 +?

* Неповні дані.

Є очевидним, що нищення в одному часі на великих просторах польських сіл і поляків, що проживали в українських селищах боївками ОУН і УПА виникало з рішення та наказів керівництва і командування вищих щаблів цих організацій. Стосовно липневих акцій ми не добралися до текстів таких наказів, але це не може бути підставою до того, щоб твердити, що їх не було. Злочинницькі накази могли видаватися усно, а крім цього, «канцелярії» ОУН і УПА були слабко розбудовані, а вироблені документи, імовірно свідомо, після деякого часу, було знищено, щоб затерти сліди винищувальних починань. Непрямим доказом випуску наказів винищення поляків є опублікований в Україні звіт першої групи УПА з акції на Гуту Степанську та довколишні польські селища.

Розміри скоєного в липні геноциду поляків в окремих повітах представляє таблиця № 4. Це не є остаточні дані, як зрештою всілякі інші, що стосуються трагедії на Волині, існує бо ще багато питань відносно місць вбивств, долі поляків, які проживали в окремих місцевостях, числа жертв і т.п. Проте, з них виникає, що липневий геноцид у найбільшій мірі торкнувся Володимир-Волинського, Горохівського та Луцького повітів.

Таблиця № 4. Число вбитих поляків і адміністративних одиниць, в яких ОУН і УПА провели геноцид у липні 1943 р.

Повіт	Число вбитих	Число адміністративних одиниць – місць геноциду*
Дубенський	151 +?	18
Горохівський	2569 +?	119
Костопільський	783–784 +?	36
Ковельський	637 +?	42
Кременецький	885 +?	23
Любомльський	2	2
Луцький	1113 +?	85
Рівненський	148–149 +?	26
Сарненський	381–431 +?	36
Володимир-Волинський	3581–3583 +?	127
Здолбунівський	223	6
Волинь	10 473–10 527 +?	520

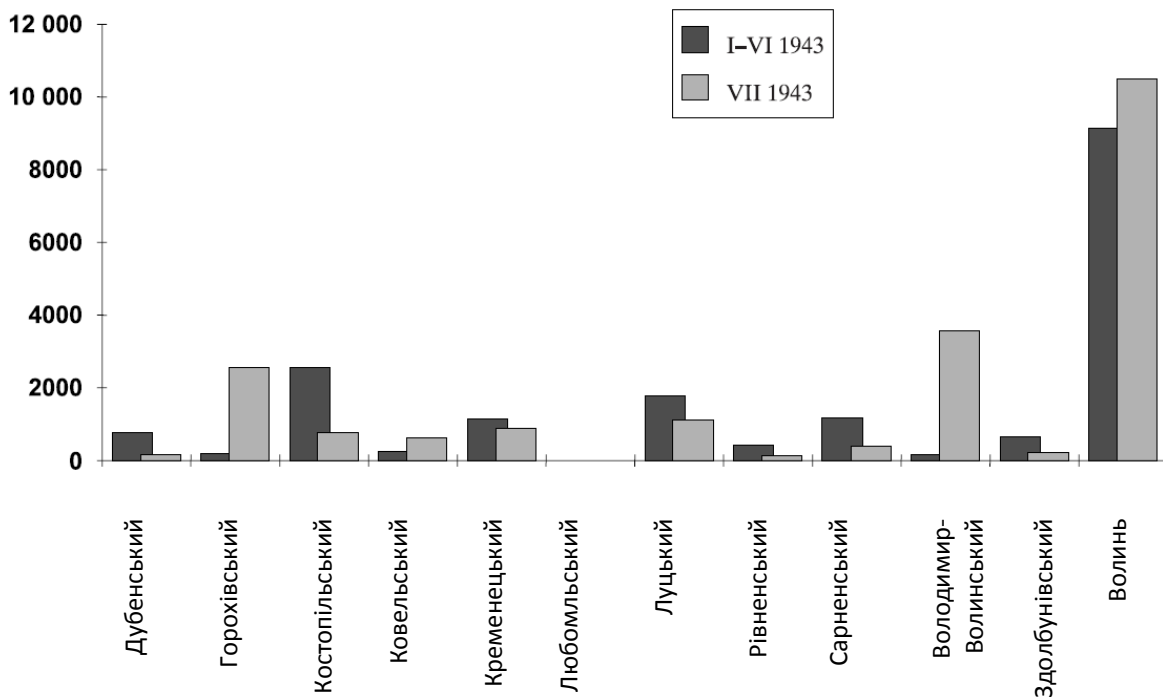
* Неповні дані.

Як великих втрат зазнало польське населення Волині в липні 1943 р., усвідомлює порівняння числа вбитих у той час, з числом вбитих у першому півріччі 1943 р. Це ілюструє діаграма.

Порівняння виявляє, що число поляків, убитих ОУН і УПА в липні 1943 р. (10 473–10 527 та не уточнене число [+?] осіб), перевершує число вбитих упродовж шести перших місяців 1943 р. (9121–9130 та не уточнене число [+?] осіб). Згадані числа, звичайно, неповні. У випадку польських втрат у липні 1943 р., беручи до уваги інтенсивність і нещадність, з якими ОУН і УПА нищили поляків, та величезні прогалини

в докладному установленні числа вбитих, можна ризикнути цифрою 16 тис. жертв. Для 1939–1945 рр. таке число визначається на 50–60 тис.

Число поляків, убитих у першому півріччі та в липні 1943 р.

Фізичне винищення поляків супроводжував грабіж майна та нищення об'єктів, які свідчили про польську присутність, отже подвір'їв, господарських будівель, народних будинків, шкіл, костелів, гробниць, садів. У липні 1943 р. було знищено або спалено 18 костелів і каплиць.

У липні 1943 р. було 12 осередків самооборони, які відігравали істотну, проте обмежену до близької околиці, роль у захисті поляків: Білин-Спащизна у Володимир-Волинському повіті; Рожище з довколишніми селищами, Пшебраже та Антонівка Шепельська у Луцькому повіті; Панська Долина в Дубенському повіті; Рибча й Дедеркали у Кременецькому повіті; Острог і Вітольдівка в Здолбунівському повіті; Стара Гута, Гута Степанська-Вирка у Костопільському повіті; Антонівка з декількома колоніями у Сарненському повіті. У липні 1943 р. всі згадані осередки могли захищати поляків, які проживали найбільше в 60 адміністративних одиницях. Тим часом поляків тоді вбивали в щонайменше 520 одиницях. Два із згаданих осередків, – Гуту Степанську і Антонівку у Сарненському повіті, – ОУН і УПА ліквідували в другій половині липня, про що вже була мова. Варто додати, що ні в першій половині 1943 р., ні в період найбільшого посилення винищувальних акцій в липні, на Волині не діяв ні один партизанський загін АК. Отже не існували сили, які могли б ефективно протистояти ОУН і УПА, що діяли на території всієї Волині і яким у винищенні масово допомагало місцеве населення.

Таблиця № 5. Костели і каплиці, спалені й знищені ОУН і УПА в липні 1943 р.

Повіт	Костели	Каплиці
Дубенський	Лисин, Золочівка	
Горохівський	Кисилін	Ворончин, Загаї
Костопільський	Гута Степанська, Вирка	Гута Степанська, Малинськ
Ковельський		Кримне
Кременецький	Доманінка, Шумбар, Вишгородок	
Луцький	Сокіл, Жабче (уніатський)	
Рівненський	Глибочок	
Володимир-Волинський	Хринів, Порицьк, Заболотці	

Липневі масові вбивства спровокували виникнення двох нових осередків самооборони – в другій половині липня 1943 р. Засмиків у Ковельському повіті та у серпні 1943 р. – Андресівки-Стефанівки у Володимир-Волинському повіті. Більшість замешканих поляками сільських територій була, однак, надалі беззахисна та винищення продовжувалося.

Підсумки

У великому скороченні представлені події з липня 1943 р., коли геноцид поляків досяг апогею, є збільшеною картиною подій інших місяців 1943 р. Вони вказують на заплановані та старанно організовані дії ОУН і УПА, які велися спільно з українським населенням і свідомо прямували до біологічного винищення польського населення як національної групи, відповідно до можливості – якщо не повністю, то в значущій частині. З огляду на присутність у містах і містечках німецьких (і частково угорських) відділів, які діяли стримуюче на УПА, вони, перш за все, охопили польське сільське населення.

Ці дії направлено проти всіх поляків, незалежно від віку і статі, і характерно пов'язано з небувалою жорстокістю. Вони супроводжувалися під гаслами, поширюваними в різних версіях та формах як перед підняттям винищувальних акцій, так і під час їхнього перебігу, які виражали одну думку: смерть кожному полякові. Особливе посилення нападів в різному часі в наступних районах Волині свідчить про намір знищення польського населення на всьому просторі Волинського воєводства.

Ці факти однозначно відповідають визначенню геноциду, сформульованому в Конвенції про запобігання і кару злочину геноциду, прийнятій Загальними зборами ООН 9 грудня 1948 р. У розумінні другої статті цієї конвенції «геноцидом є будь-який з наступних вчинків, виконаний з наміром знищення повністю або частини національних, етнічних, расових або релігійних груп як таких: а) вбивство членів групи; б) спричинення серйозного пошкодження тіла або розладу психічного здоров'я членів групи; в) спеціальне створення для членів групи умов життя, розрахованих на спричинення їхнього цілковитого або часткового фізичного знищення; г) застосування ресурсів, які мають на меті призупинення народжень в межі групи; г) примусове передавання дітей членів групи до іншої групи».

Прагнення до винищення всіх поляків, без різниці статі і віку, в чому мало допомогти, між іншим, підступне створювання видимості безпеки й ускладнювання втеч, та жорстокість і тортури при завданні смерті, також застосовували по відношенню до всіх поляків, навіть найбільш беззахисних і слабких, тобто дітей, це, – як вірно визначив професор Ришард Шавловський, – дві (з числа семи) «фатальні

відмітні риси» українського геноциду, у порівнянні з німецьким і радянським геноцидом.

Інші відмітні риси це: участь у злочинах, крім членів націоналістичних бойових загонів, які спеціально до них готувалися, мас українського селянства, формально не пов'язаного з націоналістичними формаціями (у цьому часто жінок і підлітків); особливо злочинницьке трактування змішаних польсько-українських родин, які вбивали повністю або польську їхню частину; вчинення злочину співгромадянами окупованої державної території і водночас співмешканцями, сусідами, з якими в цілому взаємини були правильні, а інколи навіть дружелюбні; нищення всього, що зв'язувалося з польською присутністю, тобто всіляких об'єктів, пристроїв, зеленої архітектури; врешті, брак зізнання (протягом майже шістдесяти років) українською стороною до скоєних злочинів та вислову хоч би мінімального покаяння, а просто навпаки – застосовування всілякої тактики оминати цю проблему, тобто: замовчування, мінімізація, протиставлення скоєному геноцидові нібито схожих завбільшки злочинів польської (!) сторони, перекидання провини на жертв або окупантів (німців або совітів), тоді, як для злочину геноциду нема жодного виправдання.